

УДК 14:316.75

**ФЕНОМЕН МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ
В ПОСТМОДЕРНІ**

С.В. Бережна, доктор філософських наук, професор, декан
історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Встановлено місце історичного порівняння у формуванні концепцій сучасних мультикультурних суспільств. Визначено, що інтеркультурна комунікація поглиблює взаєморозуміння між представниками різних регіональних культур і сприяє конституюванню пізньомодерної форми європейського життя з національною домінантою у багатоголосі культурного розмаїття.

Установлено, що історичне порівняння в сучасному мультикультурному полі має бути спрямоване на те, щоб допомогти зрозуміти наслідки впливу однієї культури на іншу, їх становлення й розвитку у часі та просторі. За допомогою історичної компаративістики можна виявити глибинну укоріненість і конструктивний потенціал етнічного компонента в культурному бутті людини.

З'ясовано, що на відміну від опцій розрізнення культур на «Свою» і «Чужу» оптика плюралізованих світових суспільств значно збільшує можливості встановлення комунікативних взаємозв'язків на основі власних і чужих регулятивів, внаслідок чого формується нова культура поведінки на основі консенсусу.

Визначено, що розрізнення між концептом та фактичністю мультикультурності є важливим моментом розробки дієвої політики мультикультуралізму в українському суспільстві. Установлено, що звернення до мультикультурних ресурсів сприяє модернізації українського суспільства у цілому та подоланню наслідків посттоталітарного і патерналістського минулого країни. Зазначено, що при здійсненні державної політики необхідно враховувати регіональні особливості в освітніх і виховних практиках учнівської та студентської молоді. Зроблено висновок щодо необхідності звернення до історичної освіти у подоланні мультикультурних викликів глобалізації.

Ключові слова: мультикультуралізм, освіта, виховання, суспільство.

Формування сучасного громадянського суспільства в Україні поставило питання визначення паритету між національною ідентичністю та культурною різноманітністю, адже на сьогодні 22,2 % населення України складають представники національних меншин, які за релігійною ознакою є християнами, мусульманами, іудеями, будистами тощо. Це дозволяє говорити про мультикультурну державу. Досвід останніх десятиріч показує, що непродумана політика у відношенні до

малочисельних націй або релігійних спільнот веде до певних соціальних негативних наслідків.

Результати соціологічного дослідження за 2015 рік «Українського центру ісламознавчих досліджень» свідчать про високий рівень толерантності і міжрелігійної співпраці в українському суспільстві. На запитання: «Чи може мусульманин бути вашим другом?» – 78% респондентів відповідають – так; з них 40% готові проголосувати за мусульман на виборах у парламент або в мери.

Хоча ми не можемо ідеалізувати таку позицію, адже за даними 2015 р. Національного інституту соціологічних досліджень нетерпимо українці ставляться до афганців, циган, чеченців. Зважаючи на те, що в повсякденному житті більшість громадян не стикаються з представниками цих національностей (за винятком ромів), це є результатом певних сталих негативних стереотипів масової свідомості [1].

Для протидії нетолерантного відношення у суспільстві, на нашу думку, суттєве значення має політика підтримки державою розвитку мультикультурних рис. Це дозволить членам національних та релігійних меншин зберігати їх ідентичність. Але пошук адекватних вимогам часу політичних, економічних, соціальних, духовних форм організації життєдіяльності мультикультурного суспільства ще далеко не завершився і залишається гострою і практичною, і теоретичною проблемою. Важливе місце в даному випадку належить історичному пізнанню, де кожна етнічна, культурна та релігійна група сприймалися би як рівноправні. Таке розуміння необхідне для подолання зверхнього ставлення однієї групи до іншої, дискримінації, расизму, шовінізму та націоналізму. Можливість же такого розуміння суттєвим чином пов'язана із тлумаченням історичного порівняння як ототожнення і розрізнення, спрямованих на виявлення буттєвої укоріненості людини у реаліях мультикультурного суспільства.

Маючи на увазі багатовимірність мультикультуралізму деякі дослідники пропонують застосовувати диференційний підхід до його вивчення. Цю ідею проводить А. Куропятник, який виділяє три рівні розуміння мультикультуралізму: демографічний, ідеологічний, політичний. Г. Терборн визначає чотири типи основних мультикультурних суспільств з точки зору походження та соціальної динаміки: досучасної імперії, поселення Нового Світу, колоніальна територія, постнаціональна

мультикультурність. Н. Глейзер розглядає наступні форми мультикультуралізму: додатковий, трансформативний, афроцентризм [2].

Відтак, історичне порівняння в сучасному мультикультурному полі має бути спрямоване на те, щоб допомогти зрозуміти наслідки впливу однієї культури на іншу, їх становлення й розвитку у часі та просторі. Саме завдяки історичній компаративістиці можна виявити глибинну укоріненість і конструктивний потенціал етнічного компонента в культурному бутті людини. Можна погодитись із Куртом Хюбнером, що «Національна свідомість завжди існувала, нехай це було в латентній формі та не може бути знищена... реакцією на її придушення може привести до небезпечного вибуху» [2]. В цивілізаційній історії етнічність та її культурні компоненти вплітаються в національну свідомість. Це дозволяє зробити її варіативною, різнобічною, на якій будується будь-яка демократична держава.

Мультикультурне суспільство може бути результатом історичного розвитку країн або наслідком прискорення глобалізаційних процесів. Компаративний аналіз функціонування мультикультурного суспільства дозволяє переосмислити становище національних культур у сучасних соціокультурних контекстах.

Якщо У. Бек проголошує принцип нівелювання відмінностей, то прихильники мультикультуралізму намагаються вийти за його межі. Толерантність, небайдужість до чужої культури, відкритість стають основними концептами мультикультурного суспільства. Габермас у відношенні до Європейського Союзу наголошує: «Взаємна недовіра до націй і держав-членів, напевно, сигналізує про те, що європейські громадяни не відчують політичної єдності і що держави-члени далекі від того, щоб здійснити спільний проект» [3].

В сучасному пошуку буттєвої укоріненості значне місце займають питання визначення людиною себе і своїх прав як членів національної, культурної, релігійної чи етнічної групи. І тут важливе місце посідає історичне порівняння. В. Кренберг вказує, що сучасні суспільства внаслідок глобалізації стають атопічними. «Їх місця розташування стають іррелевантними і практично не розрізнявальними... При цьому національні особливості деградує до фольклорних периферійних явищ» [4].

Отже, історична компаративістика дозволяє зацентувати увагу на можливих наслідках асиметричних взаємовідносин між різними культурами, на небезпечності «створення» штучних традицій, які не впливають

з реалій національних культур, традицій, звичаїв. За допомогою історичної компаративістики дослідники наголошують на різних аспектах і вимірах цього феномену, розглядають, спираючись на дослідження Г. Гантингтона теорії зіткнення цивілізацій, війни культур, культурної несумісності тощо.

На відміну від опцій розрізнення культур на свою і чужу оптика плюралізованих світових суспільств значно збільшує можливості встановлення комунікативних взаємозв'язків на основі власних і чужих регулятивів, внаслідок чого формується нова культура поведінки на основі консенсусу. Це ускладнює процеси набуття мультикультурних компетентностей та процес визначення культурної ідентичності, бо у нових мультикультурних констеляціях габітус особистості мігранта як і його соціалізація у цілому відбувається не за моделлю інтеграції, а за моделлю асиміляції, бо остання гарантує більший ступень свободи у самореалізації особистості.

Засадничі положення теорії світового суспільства як плюрального (за Р. Штіхве), мають принципове значення для розуміння сучасного етапу конституювання мультикультурного суспільства, яке структурується на основі «домагання на визнання» (А. Гоннет). У цій теорії поняття культури виводиться за межі розрізнення «Свого-Чужого», натомість пропонується розрізнення між «цією» мультикультурністю та «іншою».

У методологічному аспекті тут принципового значення набуває висновок Н. Лумана щодо культурної значущості порівняння. Він зауважує: «Порівняння втягнено у культуру, воно перетворюється на культурну практику. Тим самим усякий культурний факт підлягає самореференції та чужій референції... Чим більш диференційованим є порівняння, тим більш стає зрозумілим, що своя культура в усіх її вимірах не може перевершувати інші культури. Культура мотивує критичну саморефлексію, ностальгічні погляди у минуле або артикуляцію проблем, які вимагатимуть розв'язання у майбутньому» [5].

На відміну від опцій розрізнення культур на «Свою» і «Чужу» оптика плюралізованих світових суспільств значно збільшує можливості встановлення комунікативних взаємозв'язків на основі власних і чужих регулятивів, внаслідок чого формується нова культура поведінки на основі консенсусу.

Саме історична компаративістика дає можливість переконливо показати, що територіальні кордони не завжди співпадають із населенням,

яке є неоднорідним за культурними, мовними та релігійними ознаками. В деяких випадках, меншини жили тут дуже давно, з тих часів, коли ще не утворились сучасні європейські держави. Відповідно, оперативний підхід до мультикультурності розкриває обмеженість традиційного розподілу культур на національно-етнічні та просторово-регіональні.

Це пов'язано з тим, що традиційно країни, як старі, так і лише сформовані, відповідали на різноманіття ігноруванням відмінностей і концентрацією на спробах створення загальної національної ідентичності. Історичні дослідження вибудовувались таким чином, щоб якомога яскравіше намалювати героїчне минуле домінуючої культурної, етнічної або релігійної групи. Мультикультурний діалог в історії тут стає не більше, ніж засобом, яким одна група поглинається культурою іншої. Його метою стає осмислити, збільшити та продовжити вищість домінантної культурної групи у країні.

Ю. Габермас зазначає: «У Франції національна свідомість мала змогу формуватись у рамках територіальної держави, у той час, як у Німеччині вона із самого початку ґрунтувалась на романтично інспірований ідеї «культурної нації», носієм якої проголошувалось освічене бюргерство. Вона була лише уявною єдністю, змушеною у ті часи спиратись на спільні риси у мові, традиції і походженні, щоб вийти за межі існуючої державної роздробленості» [3].

Отже, вважаємо, що розрізнення між концептом та фактичністю мультикультурності є важливим моментом розробки дієвої політики мультикультуралізму в українському суспільстві, яка має використовувати мультикультурні реалії і можливості як ресурс модернізації українського суспільства у цілому та подолання наслідків посттоталітарного і патерналістського минулого країни. При здійсненні державної політики необхідно враховувати діалектику універсалізму та регіоналізму в освітніх і виховних практиках учнівської та студентської молоді.

Література

1. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/500>
2. Хюбнер К. Прогресс от мифа, через логос, к науке?/ К. Хюбнер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: lib.rus.es/a/38087
3. Habermas J. Theorie und Praxis. Sozialphilosophische Studien/ J.Habermas-Neuwied am Rhein etc.: Luchterhand, 1965. – S.1921
4. Krenberger Verena. Anthropologie der menschenrechte. Hermeneutische Untersuchungen rechtlicher Quellen / Verena Krenberger // Studien zur Phänomenologie und praktischer Philosophie. – Bd. 7. – Würzburg: Ergon Verlag. – 2008 – S.241
5. Luhmann Niklas. Die Gesellschaft der Gesellschaft. Zweiter Teilband / Niklas Luhmann. – Frankfurt am Main: Suhrkamp. – 2006. – S.954.

ФЕНОМЕН МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В ПОСТМОДЕРНЕ

С.В. Бережная

Определено место исторического сравнения в формировании концепций современных мультикультурных обществ. Установлено, что интеркультурная коммуникация углубляет взаимопонимание между представителями различных региональных культур и способствует определению позднемодерной формы европейской жизни с национальной доминантой в многоголосии культурного разнообразия. Сделан вывод о необходимости обращения к историческому образованию в преодолении мультикультурных вызовов глобализации.

Ключевые слова: мультикультурализм, образование, воспитание, общество.

THE PHENOMENON OF MULTICULTURALISM IN THE POSTMODERN

S. Berezhna

The historical comparison in the formation of concepts in modern multicultural societies. Determined that intercultural communication deepens mutual understanding between representatives of different regional cultures and contributes to constituting postmodern forms of European life with the national dominant in the polyphony of cultural diversity.

It is established that historical comparison in contemporary multicultural field must be intended to help understand the effects of one culture on another, their formation and development in time and space. Using historical comparative studies can be used to detect deep-rooted and constructive potential of the ethnic component in the cultural existence of man.

It is found that in contrast to the options of cultural differences on "Their" and "Foreign" optics pluralising world societies significantly increases the possibility of establishing communicative relationships on the basis of their own and other regulators, resulting in a new culture on the basis of consensus.

It is determined that the differences between the concept and facticity of multiculturalism is an important aspect of developing effective policy of multiculturalism in the Ukrainian society. Set that appeal to multicultural resources contributes to the modernization of the Ukrainian society and overcoming the consequences of post-totalitarian and paternalistic past of the country. Indicated that the implementation of the state policy it is necessary to consider regional features of educational practices of student youth. The conclusion is made about necessity of the reference to historical education in overcoming the challenges of globalization, multicultural.

Key words: multiculturalism, education, upbringing, society.